

Системний підхід у реформуванні професійної підготовки вчителя
кандидат педагогічних наук, доцент, Беляєв Сергій Борисович
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської
обласної ради, м. Харків, Україна

Традиційна модель фахівця, яка описується категоріями освітньо-професійної програми, є узагальненим підходом, що передбачає послідовну конкретизацію цілей, змісту, засобів, форм професійної підготовки, як основних елементів системи. У зв'язку із цим є логічним визначення системного підходу у якості методологічної основи розробки системи професійної підготовки.

Вивчення загальнонаукових і методологічних принципів, теорії системного підходу складає окрему групу наукових досліджень (В. П. Беспалько, І. В. Блауберг, Д. М. Гвішиані, Ю. А. Конаржевський, Н. В. Кузьміна, В. М. Садовський, Г. М. Серіков, В. О. Сластьонін, О. І. Субетто, Е. Г. Юдін, В. О. Якунін), що співпали у часі із зростанням порівняльно-типологічних досліджень. Зміна типу науково-педагогічних задач поступово призвела до зміни послідовності вивчення предметів дослідження. Як результат, системний підхід переорієнтував акценти у вивченні традиційних педагогічних явищ: з допомогою системи функцій різні особливості об'єкта дослідження було запропоновано синтезувати у цілісну картину.

На користь вибору системного підходу у реформуванні системи професійної підготовки вказують його переваги: сукупність взаємозв'язків, як функціональної взаємодії компонентів систему, дозволяє створити комплексне уявлення про об'єкт як ієрархічно упорядковану систему, що відкриває можливості створення моделі структури об'єкта. При цьому існує два підходи до вивчення педагогічної системи.

Перший представлено у роботах Ю. К. Бабанського, М. О. Данілова, В. С. Ільїна, В. М. Коротова, Б. Т. Ліхачова, які розробляли теорію цілісного освітнього процесу як цілісної системи внаслідок чого було виділено функції та ознаки зазначеної системи. Системою була визначена виділена на основі певних ознак упорядкована множина взаємопов'язаних елементів, які об'єднані спільною метою функціонування та єдністю управління, що проявляється у взаємодії із зовнішнім середовищем у вигляді цілісного явища [5, с. 157]. Загальною ознакою педагогічної системи було виділено штучність її організації під впливом об'єктивних законів розвитку суспільства, оскільки педагогічна система виступає частиною соціальної системи, що розвивається під контролем та впливом суспільства.

Інший підхід вивчає питання цілісності із виділенням специфічних механізмів та зв'язків цілісності об'єкта, характерних форм взаємодії об'єкта із середовищем (В. П. Беспалько, М. В. Кларін, О. М. Пехота). На основі виділених суттєвих ознак педагогічної системи, виділяють структурні елементи як складові функціонуючого за власними законами організму. Саме цей напрям, на відміну від раціоналістичного підходу до вивчення явищ, процесів, закономірностей, відкрив можливості для постановки і розв'язання задач синтезу, порівняльно-типологічних досліджень і має потенціал щодо розробки ефективної системи професійної підготовки.

У площині філософських вчень для опису систем А. І. Уйомов виділяє основні характеристичні ознаки зв'язків між окремими їх компонентами: 1. Об'єктивність зв'язків між явищами та їх незалежність від нашої свідомості. 2. Суттєвість зв'язків між явищами. 3. Кількість типів зв'язків визначає кількість типів систем, що утворюються із допомогою даних зв'язків. 4. Однозначність об'єкту не визначає однозначність його системного вивчення. 5. Універсальність та рефлексивність зв'язків педагогічної системи [6, с. 21-22].

Перелічені характеристичні ознаки підкреслюють унікальність і багатогранність педагогічної системи, а багатоплановість цілей, неоднозначність суб'єктів педагогічного спілкування, широкий спектр методів реалізації цілей освітнього процесу розкривають її

універсальний характер і можливість зміни інтенсивності педагогічного впливу, його корекції на основі об'єктивних даних зворотного зв'язку.

Запропоновані А. І. Уйомовим закономірності є універсальними для теоретичного осмислення логіки функціонування педагогічної системи і доводять доцільність представлення педагогічної системи у вигляді сукупності науково обґрунтованих структурних елементів, взаємодію яких відображають об'єктивні педагогічні закономірності. Це забезпечує їх оптимальний підбір і конкретизований результат функціонування педагогічної системи із збереженням її гнучкості та мобільності у ході налаштування під впливом змін зовнішніх коригувальних чинників.

В. П. Беспалько [2, с. 6] визначає педагогічною системою сукупність взаємопов'язаних засобів, методів та процесів, які потрібні для створення організованого, цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість з метою формування наперед заданих якостей. Виділення структурних елементів педагогічної системи ґрунтується на логіці послідовних етапів її утворення, управління, оцінки результативності з боку соціуму: суспільні цінності визначають цілі формування особистості (комплекс особистісних якостей, які відповідають створеному у даному суспільстві ідеалу) і здійснюють налаштування педагогічної системи. Внаслідок цього освітній процес набуває ознаки цілісної системи, яка гнучко реагує на зовнішні коригувальні впливи, що визначають її характер, властивості результату. Структурними компонентами педагогічної системи В. П. Беспалько [1, с. 6-7] виділяє: учнів, цілі, вчителів (або ТЗН), зміст освіти, організаційні форми, дидактичні процеси. Названі елементи педагогічної системи відповідають запропонованим Расселом Л. Акофом у роботі «Systems, organizations and interdisciplinary research» [4, с. 143-164] провідним суттєвим характеристикам самокерованих систем: **1. Компоненти можуть бути живими істотами.** **2. Відповідальність за вибір дії із усіх можливих у будь-якій конкретній ситуації розподіляється між двома індивідами (таких індивідів може бути й більше).** При цьому кожна група здійснює один чи кілька виборів дії, що призводить до розподілу множини виборів між зазначеними групами. В умовах функціонування педагогічної системи питання розподілу відповідальності є складнішими з огляду на зазначений вище тандем. **3. Різні групи функціонально мають інформацію про поведінку інших груп через налагоджену систему зв'язків та спостережень.** В умовах освітнього процесу система взаємозв'язків на основі зворотного зв'язку налагоджується внаслідок спеціально організованих педагогічних дій щодо оцінки якості результатів навчальної діяльності. **4. Система має певну свободу вибору засобів дій та очікуваних результатів.** Від характеру взаємодії учасників освітнього процесу, їх налаштування на спілкування, особистого ставлення до власної діяльності залежить характер включення у педагогічну взаємодію, що обумовлює якість кінцевого результату – знань, умінь, навичок. Вибір стратегій включення у педагогічну взаємодію обох учасників є альтернативною комбінацією, що реалізується на кожному окремому занятті за новим сценарієм, оскільки у даному випадку до суб'єктивної забарвленості такого спілкування долучається рівень складності матеріалу, його яскравість, змістовність тощо.

Складні адаптивні системи можуть демонструвати різні варіанти поведінки на основі внутрішньої взаємодії за умов настання різних ситуацій для такої взаємодії. Як результат, організація адаптивної системи базується на чотирьох характеристиках: зміст, структура, зв'язки, процедури прийняття рішення. У зв'язку із цим реалізація системного підходу в освітньому процесі полягає у всебічному вивченні основних елементів педагогічної системи, їх взаємозв'язків та взаємовпливів й прогнозування на цій основі можливих результатів застосування різних форм, методів, прийомів педагогічного впливу. Моделювання процесу розвитку особистості за таких умов є повним і максимально наближеним до реальних результатів освітнього процесу.

Узагальненні у ході дослідження положення системного підходу стали підставою для висновків, що поняття системи науковцями визначається як через поняття тіла, так і через поняття зв'язків. Зауважимо, що типи зв'язків у межах системи освіти відрізняються від

інших типів зв'язків, що існують у матеріальних об'єктах. А. Д. Холл та Р. Е. Фейджин [4, с. 252-282] у роботі «Definition of System», окрім вже розглянутої нами тенденції розглядати систему у якості множини об'єктів із специфічними взаємовідносинами, виділяють наявність цілей, завдань, функцій, що виконує система взагалі, і які можуть відрізнитись від цілей та завдань функціонування окремих її складових. Наявність у складових системи власних окремих цілей, завдань та властивостей дає підстави розглядати їх у якості підсистем – систем нижчого порядку, функціонування яких також може бути пояснено з точки зору загальних підходів до вивчення цілісних систем. У результаті складається ієрархія систем, яка, на наш погляд, відкриває можливість вивчати їх на макро- та мікрорівнях, що у контексті пояснення закономірностей функціонування педагогічної системи створює додаткові можливості для розробки моделі її функціонування із запланованими, прогнозованими властивостями і результатами.

Це дає підстави для висновків, що у процесі розробки системи професійної підготовки майбутніх вчителів нова система виступатиме підсистемою відносно системи освіти і потребує детального вивчення з точки зору сукупностей її відносин з більшою системою, яка у даному випадку фактично виступає для неї середовищем для функціонування.

І. В. Блауберг та Е. Г. Юдін [3, с. 41] виділяють два методологічні акценти у розумінні поняття системи: вивчення проблеми цілісності систем з глибокою внутрішньою інтеграцією; виділення системи на основі відомого спектру можливих якостей об'єкта дослідження. Методологічне значення системного підходу у вивченні педагогічної системи набуває значення саме у виявленні та аналізі різних її типів та зв'язків. Моделювання системи професійної підготовки майбутніх учителів у даному випадку передбачає створення ефективної педагогічної системи, яка за умов перебування у нестабільному середовищі гарантуватиме заданий рівень фахової підготовки випускників.

Таким чином, методологія системного підходу у реформуванні системи професійної підготовки майбутніх учителів є об'єктивно необхідною з позиції забезпечення конкретизованих показників функціонування педагогічної системи. Властивості системи, які визначають її функціонування, вказують на необхідність у реформуванні системи професійної підготовки майбутніх учителів виходити із розуміння закономірностей існування прогнозованих реакцій системи на зовнішні впливи.

Ідентифікація рівня абстракції та самоорганізації системи професійної підготовки майбутніх учителів дає підстави робити висновок про її соціальну організацію з властивими для неї особливими цілями, завданнями, внутрішніми взаємозв'язками та специфічними контактами із зовнішнім соціальним середовищем. Система професійної підготовки має підпорядковуватись конкретизованим у межах змісту зазначеного поняття завданням, бути відкритою до перманентних змін, які обумовлюватимуться зовнішніми коригувальними факторами (зміни у вимогах до якості підготовки фахівця, централізовані реформи змісту професійної підготовки, упровадження інноваційних педагогічних технологій), забезпечувати можливість об'єктивної оцінки результатів функціонування.

Таким чином, необхідною умовою забезпечення успішного функціонування зазначеної системи є виділення її структурних елементів та пояснення їх взаємодії, що забезпечує конкретизацію умов і чинників. Таке моделювання взаємодії елементів педагогічної системи є підставою для констатування необхідності виділення в структурі системи професійної підготовки майбутніх учителів цілей, змісту, форм та засобів її реалізації. Цілі системи професійної підготовки майбутніх учителів визначаємо на підставі аналізу вихідних вимог до якості їх професійної підготовки у вимірах готовності виконувати посадові обов'язки. Зміст системи професійної підготовки майбутніх учителів визначається шляхом реформування традиційного змісту освітньо-професійної підготовки за рахунок упровадження необхідних і достатніх, з огляду на конкретизовані цілі професійної підготовки, змістовних модулів.

У виборі форм організації професійної підготовки майбутніх учителів ключовою ідеєю є розуміння необхідності забезпечення оптимального поєднання теоретичного навчання із

набуттям практичних умінь користуватись базовими знаннями для опанування новими педагогічними знаннями, пошуку індивідуальних методичних прийомів модернізації та адаптації відомих педагогічних підходів виходячи із власних потреб та завдань педагогічної діяльності. Визначення засобів реалізації професійної підготовки майбутніх учителів обумовлюється цілями, змістом, формами організації професійної підготовки, а також характеристиками очікуваних результатів, що дає підстави для виділення: блоку пошуково-аналітичних дій студентів із вивчення теоретичних складових означеного змісту; блоку практичних дій з опанування на репродуктивному рівні сучасними педагогічними технологіями із поступовим переходом до творчого переосмислення накопичених методичних прийомів; блоку творчих дій, що передбачають набуття досвіду конструкторської діяльності з використання прогресивних педагогічних технологій, їх складових, методів та прийомів реалізації.

Література.

1. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем. (Проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем / В. П. Беспалько – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1977 – 304 с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Блауберг И. В. , Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг , Э. Г. Юдин – Москва, Издательство «Наука» 1973. – 270 с.
4. Исследования по общей теории систем. Сборник переводов. Общая редакция и вступительная статья В.Н.Садовского и Э.Г.Юдина. – Издательство «Прогресс», Москва, 1969 – 520 с.
5. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов. – 4-е изд. – М.: Школьная Пресса, 2004. – 512 с.
6. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов – М., «Мысль», 1978. – 272 с.

Беляев С.Б. Системный подход к реформированию профессиональной подготовки учителя

В статье рассматриваются возможности использования методологии системного подхода в реформировании системы профессиональной подготовки учителя. Приводятся результаты исследований системного подхода, которые последовательно описывают структуру педагогической системы и раскрывают особенности взаимодействия структурных компонентов. Ключевой идеей в вопросе реформирования системы профессиональной подготовки учителя является учет закономерностей функционирования образовательного процесса как целостной системы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, образовательный процесс, реформирование системы профессиональной подготовки.

Belyaev, S. B. Systematic approach to the reform of professional training of teachers

The possibility of using the methodology of a systematic approach to reforming the system of professional preparation of teachers are discussed in the article. Describes the structure of the pedagogical system and the peculiarities of interaction of structural components. The key idea is the consideration of regularities of the functioning of the educational process as a whole system in the process of reforming the system of professional training of teachers.

Key words: professional training, educational process, reform of vocational training system.